کورد لە ستراتیژی گەورەی چین.. ه□□□ حەسەن

دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا کە لە ساڵی 2013 لەلایەن شی جینپینگ سەرۆکی چینەوە ڕاگەیەندرا، ستراتیژییەکی گەورەی گەشەپێدانی جیهانییە و ئامانجی بەرزکردنەوەی پەیوەندییە ناوچەییەکان و جیهانگیریی ئابوورییە. ئەم پڕۆژەیە زیاتر لە 60 وڵات لە چینەوە تا ئەوروپا دەگرێتەوە، لەوانە ئەو ناوچانەی کە ژمارەی دانیشتووانێکی بەرچاوی کوردیان تێدایە. لە ڕووی مێژووییەوە ناوچە کوردنشینەکان ڕووبەڕووی چەندین ئاستەنگ بوونەتەوە، لەوانە ناسەقامگیری سیاسی و سەختی ئابووری. بەڵام دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا بە باشترکردنی ژێرخانی ئابووری و ڕەخساندنی هەلی کار و هاندانی گەشەی ئابووری ئەم بوارانە زیندوو دەکاتەوە. زیادبوونی پەیوەندی و وەبەرهێنان دەبێتە هۆی بەهێزبوونی سەربەخۆیی ئابووری و کاریگەری سیاسی کورد. لە ڕووی ڕۆشنبیرییەوە ئەم پڕۆژانە دەبێتە هۆی بەرەوپێشبردنی یەکڕیزی و ئاڵوگۆڕی زیاتر، ڕێگە بە کولتوری کوردی دەدات لەسەر شانۆیەکی جیهانی گەشە بکات و لە ڕووی ئابووریشەوە دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا یارییەکە دەگۆڕێت. ڕێڕەوی بازرگانی نوێ و پڕۆژەی ژێرخانی ناوچەکانی کوردستان بەڕووی بازاڕە نێودەوڵەتییەکاندا دەکاتەوە. ئەم بوومەلەرزە ئابوورییە پیشەسازییە ناوخۆییەکان دەگۆڕێت، لە کشتوکاڵەوە بۆ بەرهەمهێنان، و پەرەپێدانی پەیوەندییە بازرگانییەکان لەگەڵ چین و دەرەوەی وڵات، لە ڕووی بازرگانییەوە پڕۆژەکانی پشتێن و ڕێگا دەرفەتی بازرگانی نوێ دروست دەکەن. وەبەرهێنان لە بواری گواستنەوە و لۆجستیدا ئاسانکاری بۆ هاتنە ژوورەوە و دەرچوونی کاڵا لە ناوچە کوردستانییەکان دەکات، وەبەرهێنانی بیانی بۆ لای خۆی ڕادەکێشێت و بازرگانی ناوخۆیی بەرەوپێش دەبات. بە کورتی دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگای چین تەنها دروستکردنی ڕێگاوبان و هێڵی ئاسن نییە. پەیوەستە بە ڕەخساندنی دەرفەت بۆ سەقامگیری سیاسی و ئاڵوگۆڕی ڕۆشنبیری و گەشەسەندنی ئابووری و گەشەی بازرگانی لە ناوچە کوردستانییەکاندا. لە کاتێکدا ئەم بوارانە بەردەوام دەبن لە تێکەڵبوون بەم ت□□□□ فراوانە، چین وەک یاریزانێکی سەرەکی کە ئامادەیی جیهانی و ناوچەیی دیارە، بەردەوام بانگەشە بۆ ئاشتیپارێزی و پێشخستنی گەشەپێدان و پەروەردەکردنی سیستەمێکی نێودەوڵەتی باشتر دەکات چۆن کورد دەتوانێت پەیوەندییەکانی لەگەڵ چین بەڕێوەببات و لە هەمان

کاتدا پار□زگاری ل□د□کات پ□یو□ندیی□کانیان ل□گ□□ هاوپ□یمان□ ت□قلیدیی□کانی و□ک ئ□مریکا؟ □□□ی کورد و پ□گ□ی کوردستان ل□ □□گای ئاوریشمی ک□ندا چی بووی؟، پ□□ژ□ی پشت□ن و □□گا ک□ ئامانجی ب□رزکردن□و□ی بازرگانی جیهانی و هاندانی گ□ش□ی ئابووریی□ ل□ س□رانس□ری ئاسیا و د□ر□و□ی ئاسیا ل□ □□گ□ی ت□□□کی ب□رفراوانی پ□□ژ□کانی ژ□رخانی. ب□ کورد ک□ داب□ش بوو□ ب□س□ر تورکیا، ع□راق، ئ□ران و سوریا، ک□م□□□ک د□رف□تی ناواز□ د□خات□ □وو ک□ د□توان□ت کاریگ□ریی□کی ب□رچاوی ل□س□ر دیم□نی ئابووری ک□م□□ای□تی ه□ب□ت. ز□ر□ک ل□ ناوچ□ کوردنشین□کان ب□ه□ی در□ژخای□نی ململان□ و ناس□قامگیری سیاسیی□و□ ب□د□ست گ□ش□ن□کردن□و□ د□نا□□نن. ب□ ب□شداریکردن ل□ پ□□ژ□ی پشت□ن و □□گای چین ئ□م ناوچان□ د□توانن سوود ل□ و□ ب□ره□نانی چینی و□ربگرن ب□ دروستکردن و نو□کردن□و□ی □□گاوبان و ه□□ی ئاسن و ژ□رخانی گرنگی دیک□. باشترکردنی ژ□رخانی پ□یو□ندیی□کان ل□ چوارچ□و□ی ناوچ□ کوردستانیی□کان د□ب□ت□ ه□ی ئاسانکاری بازرگانی و جو□□ی کا□ا و خ□□ک و پر□ژ□ی پشت□ن و □□گا د□توان□ت یارم□تی ناوچ□ کوردستانیی□کان بدات ب□ ئ□و□ی ب□ ش□و□ی□کی کاریگ□رتر ت□ک□□ ب□ ت□□□ بازرگانیی□ جیهانیی□کان ببن. ب□ بوون ب□ ب□ش□ک ل□ پر□ژ□ی پشت□ن و □□گا، ناوچ□ کوردنشین□کان د□توانن ببن□ خا□ی ترانز□تی گرنگ ب□ جو□□ی کا□ا ل□ ن□وان ئاسیا و □□ژه□□اتی ناو□□است و ئ□وروپا. ئ□م پ□گ□ی ستراتیژیی□ د□توان□ت بب□ت□ ه□ی زیادبوونی چالاکیی بازرگانی و □□خساندنی ه□لی کار و ه□م□چ□شنکردنی ئابووری.

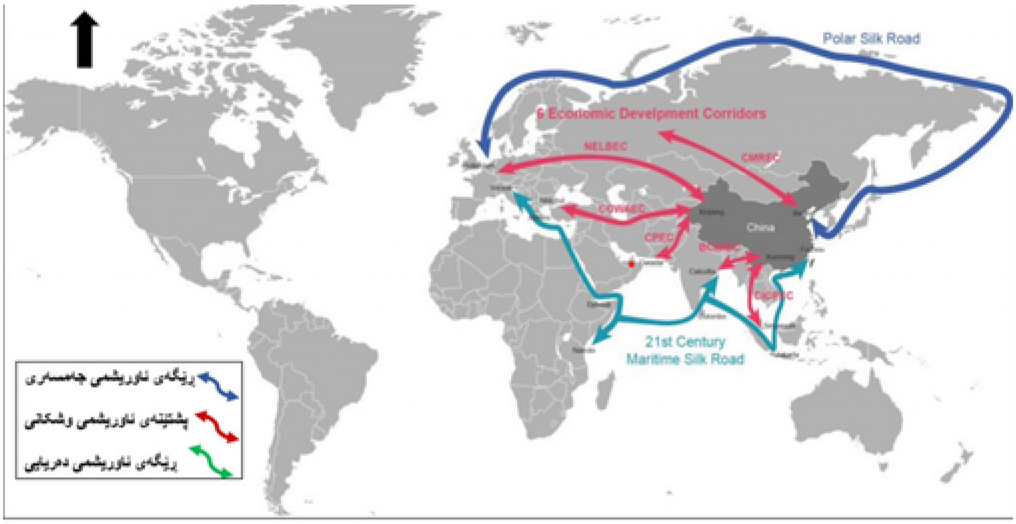

کورد ل□س□ر □□گای ئاوریشمی ک□نی چین

□□گای ئاوریشمی ک□ن ک□ ت□□□کی بازرگانی م□ژوویی بوو، چینی ب□ د□ریای ناو□□است□و□ ب□ست□و□. □□□□کی گرنگی ه□بوو ل□ گ□ش□پ□دانی

ئابووری و کۆمەڵایەتی و کولتووری ئەو ناوچانەی کە پێیدا تێدەپەڕی و خۆشگوزەرانی بۆ ناوچەکانی سەر ڕێگاکەی هێنا و دروستکردنی خانوو و خزمەتگوزاری و دامەزراندنی سیستەمێکی بازرگانی گەشەسەندوو لە کۆمەڵگاکاندا. وەک خاڵی کۆبوونەوەی خەڵک و بازرگانانی وڵاتانی جیاواز، ئاسانکاری بە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، موزایەدە، کارلێککردن و ئاڵوگۆڕی کولتووری دەکرد. بەدرێژایی ڕێگای ئاوریشمی کۆن، کارە هونەریەکان، کاری دەستی، تابلۆ، مۆسیقا و زانیاری لەسەر کولتوورە جیاوازەکان ئاڵوگۆڕ دەکران. دەرئەنجامێکی دیکەی بوونی ڕێگای ئاوریشمی کۆن بڵاوبوونەوەی ئایینەکانی وەک مەسیحی، ئیسلام، هیندۆسی و زەردەشتی بوو بۆ خاکە نوێیەکان، کە بەشداربوون لە فرەچەشنی ئایینی و سینکریتیزم بە درێژایی ڕێگاکەی. ڕێگای وشکانی: دابەشکراوە بەسەر ڕێگایەکی باکووری کە لە هاویندا بەکاردەهێنرێت و ڕێگایەکی باشووری کە لە زستاندا بەکاردەهێنرا، ئەم ڕێگایانە زۆرترین بازرگانییان پێدەکرا و بنەمای مێژووی قووڵیان پێکدەهێنا ریگای ئاوریشمی کۆن: لە سەردەمی شانشینی هان دامەزراوە، شەشێکی گەورەی لە بازرگانی نێوان چین و ڕۆمادا کردووە، هیندستان و باشووری ئاسیا و باکووری ئەفریقا و دەریای سووری بەیەکەوە گرێدا. ڕێگای ئاوریشمی کۆن گرنگییەکی بێئەندازەی هەبوو بۆ کورد، ڕۆڵێکی بەرچاو وەک ڕێڕەوێکی بازرگانی و پردێکی کولتووری کە کاریگەرییەکی زۆری لەسەر گەشەسەندنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و کولتووری کورد هەبوو. ئەمەش بووە هۆی گەشەسەندنی ناوەند و بازاڕەکانی بازرگانی و ڕەخساندنی دەرفەتی ئابووری و خۆشگوزەرانی بۆ دانیشتوانی ناوچەکە و دامەزراندنی پێگەی ستراتیژی کوردستان بەدرێژایی ڕێگای ئاوریشم وەک ناوەندێکی بازرگانی چارەنووساز. ئەمەش ئاسانکاری بە ئاڵوگۆڕی کاڵا و بیرۆکە لە نێوان شارستانییەتە جیاوازەکاندا کرد. خاکی کورد وەک پەیوەندییەکی ڕێڕەوی بازرگانی ڕێگەی پێدا کە سوود لە ڕەوتی کاڵا و کولتوورە جۆراوجۆرەکان وەربگرێت کە بە خاکەکەیدا تێدەپەڕین. ڕێگای ئاوریشم ڕۆڵێکی گەورەی هەبوو لە داڕشتنی دیمەنی ئابووری و کۆمەڵایەتی و کولتووری کوردستان. ڕێگای ئاوریشمی کۆن سەرچاوەی داهات بوو بۆ میرنشینە کوردییەکان. دوای لاوازبوونی عەباسییەکان، خەلیفەکانیان نەیانتوانی کۆنترۆڵی ناوچە دوورەکان و بەتایبەت ناوچە شاخاوییەکانی باکور بکەن. لە ناوچەکانی باکووری (ورمێ) میرنشینێکی کورد بە ناوی “سدقیە” دامەزرا (770-827ز)، لە دەشتەکانی شارەزووریش ئیشانیەکان دەستیان بەسەر ناوچەکەدا گرت (912-961ز). ئەمەش دەرفەتی بە بنەماڵە کوردەکان دا کە خۆبەڕێوەبەری ڕابگەیەن. لەگەڵ هاتنی سەلجوقەکان و شکستی

بویدەکان ناوچە کوردنشینەکان زیاتر خۆسەر بوون و لەژێر دەسەڵاتی سەلجوقەکاندا چەند حکومەتێک دروست بوون. میرنشینە کوردییەکان لە باشووری دەریای خەزەرەوە تا دەریای عەرەبی درێژبووەوە. سێ ڕێگای سەرەکی بازرگانی بە ڕێگای ئاوریشمی کۆن تێپەڕیین. کوردستان ناوچەیەکی ستراتیژی بوو بۆ ڕێگای ئاوریشمی چین.

کورد و پشتێن و ڕێگا

پرۆژەی پشتێن و ڕێگا، سەرەتای پەیوەندییە بەرفراوانەکانی چینە لەگەڵ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. هەرچەندە هەرچەندە ناوچە کوردییەکان خۆیان ڕاستەوخۆ بەشێک نین لە دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا، بەڵام پرۆژەی ژێرخانی و هاوبەشی ئابووری لە وڵاتانی دراوسێ کاریگەری لەسەر پێکهاتە کوردییەکان و داینامیکی جیۆپۆلیتیکی هەیە:

ژێرخان

دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا ئامانجی بەرزکردنەوەی پەیوەندییە لە ڕێگەی پڕۆژەکانی ژێرخانی وەک ڕێگاوبان، هێڵی ئاسن، بەندەر و بۆری وزە. لە کاتێکدا زۆربەی ئەم پڕۆژانە لە وڵاتانی وەک تورکیا، ئێران و عێراقدا چڕبوونەتەوە، بەڵام تەواوکردنیان دەتوانێت تۆڕەکانی گواستنەوە و ڕێڕەوی بازرگانی باشتر بکات کە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ سوودی بۆ ناوچە کوردستانییەکان دەبێت

گواستنەوە: باشترکردنی ژێرخانی گواستنەوە ئاسانکاری دەکات بۆ جوڵەی کاڵا و خەڵک، ئەمەش دەتوانێت گەشەی ئابووری و یەکگرتنی ناوچەیی بەرز بکاتەوە.

گەیاندنی وزە: پڕۆژەکانی وزە، لەوانەش بۆری نەوت و گاز، ئاسایشی وزە بەرز دەکەنەوە و هاوکاری ئابووری بەرەوپێش دەبەن. یەدەگی گەورەی نەوت و غازی کوردستان سودمەندی ئەگەری لەم جۆرە پڕۆژانەن.

بازرگانی و وەبەرهێنان

دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا بە گرنگیدان بە بازرگانی و وەبەرهێنان، دەتوانێت دەرفەت بۆ گەشەپێدانی ئابووری و وەبەرهێنانی دەرەکی لە ناوچە کوردستانییەکان دروست بکات، بەتایبەتی لە کەرتەکانی وەک وزە، بیناسازی، و پەیوەندییەکان

وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی دەرەکی: کۆمپانیا چینییەکان کە بەشدارن لە پرۆژەکانی دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا دەتوانن هەلی وەبەرهێنان لە ناوچە کوردنشینەکان دابین بکەن، کە بەشدارن لە ڕەخساندنی هەلی کار و پەرەپێدانی ژێرخانی ئابووری

ڕێگای بازرگانی: پەرەپێدانی ڕێگای بازرگانی نوێ لەژێر دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا ئاسانکاری دەکات بۆ زیادکردنی بازرگانی

نێوان هەرێمە کوردییەکان و وڵاتانی دراوسێ، هەروەها لەگەڵ چین.

کاریگەرییە جیۆپۆلیتیکییەکان

سەقامگیری ناوچەیی: بەرزکردنەوەی پەیوەندی و گەشەپێدانی ئابووری کە لەلایەن دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگاوە بەرەوپێش دەچێت، دەتوانێت بەشداری بکات لە سەقامگیری ناوچەکە لەڕێگەی چارەسەرکردنی جیاوازییە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان و بەرزکردنەوەی هاوکاری لە نێوان وڵاتان.
دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا هاندەری هاوکاریی ئابووری و یەکگرتنە، کە دەتوانێت گرژییەکان کەم بکاتەوە و هەوڵەکانی بنیاتنانی ئاشتی نێوان وڵاتان بە تایبەتی ئەو وڵاتانە بەرز بکاتەوە کە دانیشتوانی کوردیان هەیە.

پەیوەندی دیپلۆماسی

هاوسەنگکردنی بەرژەوەندییەکان و سیاسەتی دەستوەرنەدانی چین ڕێنمایی ڕێبازی خۆی دەکات بۆ پرسە سیاسییە هەستیارەکان کە پێکهاتە کوردییەکان تێیدا بەشدارن، بەو پێیەی هەوڵدەدات سەقامگیری و پەیوەندییە ئەرێنییەکان لەگەڵ وڵاتانی پشتێن و ڕێگادا بپارێزێت.
هێزی نەرم و کاریگەری: وەبەرهێنانە ئابوورییەکانی چین و پڕۆژەی ژێرخانی لەژێر دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگادا دەتوانێت هێزی نەرم و کاریگەری خۆی لە ناوچەکەدا بەرز بکاتەوە، کە ڕەنگە کاریگەری لەسەر داینامیکی سیاسەتی کوردی و جیۆپۆلەتیکی ناوچەیی هەبێت.

ئاڵوگۆڕی ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی

لە کاتێکدا دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا بە پلەی یەکەم گرنگی بە پەرەپێدانی ئابووری و ژێرخانی دەدات، هەروەها کاردەکات بۆ پێشخستنی ئاڵوگۆڕی کولتووری و خەڵک بۆ خەڵک لە نێوان وڵاتانی بەشداربوودا. ئەو کارلێکە کولتوورییانەی کە دەستپێشخەرییەکە ئاسانکاری بۆ دەکات، ڕەنگە بەشدار بن لە زیادبوونی لێکتێگەیشتن و هاوکاری نێوان پێکهاتەکانی چینی و کورد.
بەرنامەی پەروەردەیی و ڕۆشنبیری: دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا پاڵپشتی لە دەستپێشخەرییەکانی وەک ئاڵوگۆڕی ئەکادیمی، بەرنامەی زمان، و بۆنە ڕۆشنبیرییەکان دەکات، کە دەتوانن لێکتێگەیشتنی یەکتر بەرەوپێش ببەن و پەیوەندییەکانی نێوان هەرێمەکانی چین و کوردی پتەوتر بکەن.

گ□شتیاری و پاراستنی میرات: □□نگ□ شو□ن□ □□شنبیریی□کان ل□ ناوچ□ کوردنشین□کان سوودم□ند بن ل□ زیادبوونی گ□شتیاری ک□ ل□ ئ□نجامی باشتربوونی ژ□رخانی و پ□یو□ندیکردن ل□ ژ□ر د□ستپ□شخ□ری پشت□ن و □□گادا دروست د□ب□ت، ک□ ب□شدار□ ل□ ئابووریی□ ناوخ□یی□کان و ه□و□□کانی پاراستنی کولتووری.

ل□ کات□کدا ناوچ□ کوردنشین□کان خ□یان ب□ش□کی □است□وخ□ی د□ستپ□شخ□ری پشت□ن و □□گا نین، ب□□ام پ□□ژ□ ئابووری و ژ□رخان□کانی چین ل□ تورکیا، سوریا، ئ□ران، ع□راق کاریگ□ری ل□س□ر پ□کهات□ کوردیی□کان و داینامیکی جی□پ□ل□تیکی فراوانتر ل□ ناوچ□ک□دا ه□ی□. ئایند□ی پ□یو□ندیی□کانی کورد و چین ل□ ژ□ر کاریگ□ری فاکت□ر□ ج□راوج□ر□کاندای□، ل□وان□ ب□رژ□وندی ئابووری، داینامیکی جی□پ□ل□تیک، س□قامگیری ناوچ□یی، ئا□وگ□□ی کولتووری. ل□کات□کدا د□رف□تی هاوکاری ل□ ن□وان پ□کهات□ی کوردیدا ه□ی□.

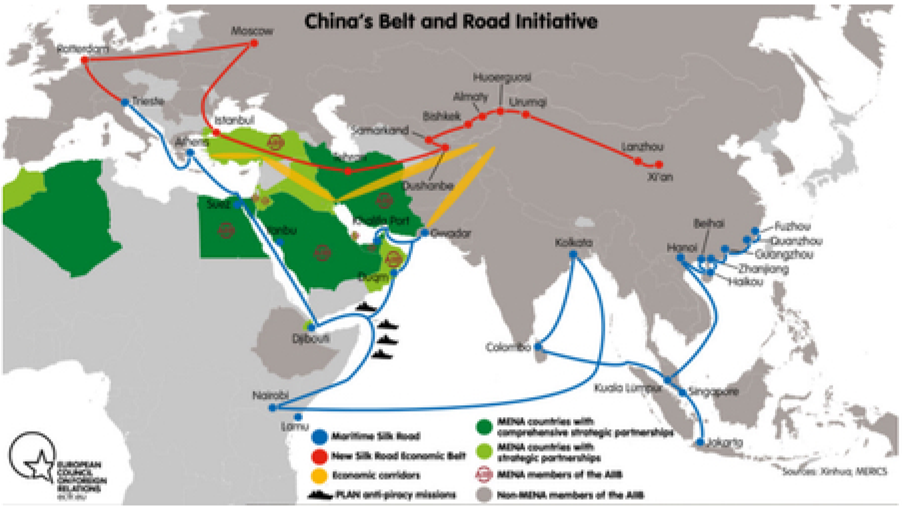

س□رچاو□کان

ئ□نجوم□نی د□و□□تی ک□ماری گ□لی چین. (٢٠١٥). دیدگا ل□س□ر □ ب□ هاوب□شی دروستکردنی پشت□ن□ی ئابووری □□گای ئاوریشم و □□گای ئاوریشمی د□ریایی س□د□ی بیست و ی□ک□م.

و□زار□تی د□ر□و□ی چین. (٢٠٢٢). و□ر□ق□ی سیاس□تی چین-ع□ر□ب. www.fmprc.gov.cn

شی، ج. (٢٠١٧). پ□ک□و□ کارکردن ب□ دروستکردنی پشت□ن□ی ئابووری □□گای ئاوریشم و □□گای ئاوریشمی د□ریایی س□د□ی بیست و ی□ک□م. وتار□کی س□ر□کی ل□ ک□□ب□ندی پشت□ن و □□گا، پ□کین، چین

□□□ی کوردستان ل□ د□ستپ□شخ□ری پشت□ن و □□گای چین: شیکارییـ□کی

ئابووری و جیۆپۆلەتیکی. گۆڤاری پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانی کوردستان، 12(3)، 45-67

ئاژانسی هەواڵی شینهوا. (٢٠٢٣). چین و عێراق www.xinhuanet.com
ئەلجەزیرە. (٢٠٢٢). کوردستان و چین: پەرەسەندنی پەیوەندییە بازرگانییەکان لە گۆڕانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. www.aljazeera.com

وتارەکانی شی جینپینگ لەسەر دەستپێشخەری پشتێن و ڕێگا، تێڕوانینێک بۆ دیدگا و ئامانجەکانی چین
(http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/14/c_136282982.htm)
طريق الحرير والحزام .. خطوط الرمال المتحركة .. هل يلامس كوردستان
/https://almasra.iq/35657
پەیوەندییەکانی چین و هەرێمی کوردستان و کاریگەریی لەسەر دۆزی کورد
د. ڕێبوار ڕەئووف ساڵح
https://www.centerfs.org/the-indian-language-the-hierarchy-of-kurdistan-and-the-language-of-the-kurdistan-region/
د. مەردیچای چازیزەی
پرسی کورد لە سیاسەتی دەرەوەی چین لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا"، و/ هاوڕێ حەسەن حەمە